

Розділ V

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.137.5

Бабенко Ольга Георгіївна,
аспірант
(Донецький юридичний інститут МВС України)

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРЕДСТАВНИЦТВА НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПІДОЗРЮВАНОВОГО

У статті досліджено деякі питання представництва неповнолітнього підозрюваного у кримінальному процесі. Охарактеризовано представництво неповнолітнього підозрюваного у кримінальному провадженні. Визначено проблемні питання представництва неповнолітнього підозрюваного у кримінальному процесі. Запропоновано внести доповнення до статей Кримінального процесуального кодексу України для покращення законодавчого забезпечення прав неповнолітнього підозрюваного на представництво у кримінальному провадженні.

Ключові слова: неповнолітній підозрюваний, представництво, законний представник, адвокат, захисник, права неповнолітнього, кримінальне правопорушення, кримінальне провадження.

Постановка проблеми. Конституцією України передбачено, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1, с. 5]. Надзвичайної уваги потребує правоохоронна сфера в частині забезпечення прав людини, оскільки національне законодавство не є ідеальним, про що свідчить велика кількість звернень від громадян України до Європейського суду з прав людини стосовно порушення їх законних прав та інтересів. Особливо не захищеною категорією осіб є неповнолітні, оскільки ювенальна юстиція в нашій країні не набула повноцінної чинності, а те законодавство, яке діє на теперішній час, вимагає детального перегляду та внесення змін, які будуть відповідати вимогам міжнародних стандартів у сфері захисту прав дитини.

У європейських країнах, як і в Україні, на батьків, опікунів, піклувальників покладено обов'язок піклуватися за дітьми до їх повноліття. На жаль, у нашій країні відсутня щохвилинна опіка над дітьми, тому багато дітей надані самі собі. Сучасні діти, навіть із забезпечених та благополучних родин, є достатньо замкнутими в собі, надають перевагу спілкуванню в Інтернеті, аніж «живому» контакту з однолітками, проводять час за комп'ютерними іграми, які є достатньо жорстокими. Таке дозвілля не аби як впливає на психіку та поведінку підлітків у соціумі та стає причиною вчинення ними кримінальних правопорушень. Складається враження, що підлітки не розуміють різниці віртуальної реальності та дійсності та не усвідомлюють наслідків злочинної поведінки. Інші діти навпаки виховуються «на вулиці», у той час, як їхні батьки або працюють, заробляючи на гідне майбутнє життя для свого чада, або ведуть аморальний спосіб життя. Діти, у силу своєї не-

зрілості, довірливості та цікавості спробувати щось нове, часто порушують кримінальний закон, не замислюючись про наслідки вчиненого злочину.

Таким чином, проблеми злочинності, а тому і досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень щодо неповнолітніх підозрюваних, обвинувачених набувають окремої актуальності.

Досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх ґрунтується на загальних принципах судочинства, однак існують певні особливості такого процесу, які відрізняють провадження стосовно дорослих від розслідування щодо неповнолітніх підозрюваних. Серед таких особливостей процесу варто звернути увагу на представництво неповнолітнього підозрюваного законним представником та адвокатом. Саме зазначена відмінність кримінального процесу щодо неповнолітніх підозрюваних досліджена у даній науковій статті.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням питань щодо представництва неповнолітніх осіб у кримінальному процесі займалися такі вчені, як І. І. Артеменко, О. Х. Галимов, Є. М. Гідулянова, О. М. Крукевич, Я. О. Куц, О. П. Кучинська, О. С. Ландо, Л. М. Лобойко, С. В. Матвєєв, Е. Б. Мельникова, В. І. Нікандров, Г. П. Саркисянц, В. А. Стремівський, Г. К. Тетерятник, В. В. Шимановський та інші. Науковці вивчали лише окремі аспекти представництва неповнолітніх осіб у кримінальному процесі. Деякі проблеми представництва неповнолітніх осіб залишилися не достатньо дослідженими, зокрема це питання щодо представництва неповнолітнього підозрюваного.

Мета статті полягає у вивченні певних питань щодо представництва неповнолітнього підозрюваного. Тому завдання нашого дослідження наступні: 1) охарактеризувати представництво неповнолітнього підозрюваного у кримінальному процесі; 2) визначити проблемні питання представництва неповнолітнього підозрюваного; 3) запропонувати доповнення до законодавства України для покращення законодавчого забезпечення прав неповнолітнього підозрюваного на представництво у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу. Неповнолітні особи, які потрапили у сферу кримінального процесу, у силу вікових особливостей потребують посилення своєї правової захищеності, застосування до них особливих правил під час провадження й створення для них додаткових процесуальних гарантій. Однією з форм правого захисту є подвійне представництво інтересів неповнолітнього в суді — його законним представником і захисником (адвокатом) [2, с. 82].

Неповнолітні є не обізнаними в юриспруденції, їм важко сприймати текст процесуальних документів, деякі підлітки є не освіченими, погано читають, пишуть з помилками, не можуть чітко висловити свою думку, тому без кваліфікованої допомоги та підтримки дорослих вони не в змозі забезпечити свої законні права та інтереси.

Участь неповнолітнього у кримінальному провадженні, особливо в статусі підозрюваного, для дитини — психологічно важке випробування, адже діти є психофізіологічно не зрілими та соціально не адаптованими. Тому учасникам кримінального процесу (слідчому, прокурору, судді, адвокату) необхідно направити всі дії не лише на встановлення обставин учиненого дитиною злочину, а й донести до її свідомості, що таке діяння є протизаконним та має низку негативних наслідків, проводячи тим самим профілактичні заходи з попередження вчиненню кримінальних правопорушень у майбутньому.

Влучно зазначила Є. М. Гідулянова, що на відміну від проваджень у справах дорослих осіб, кримінальне провадження щодо неповнолітніх орієнтоване насамперед на пошук шляхів ефективної боротьби із вчиненням ними кримінальних правопорушень та суспільно небезпечних діянь шляхом обрання найбільш доцільних заходів виправлення та перевиховання неповнолітніх в умовах забезпечення додаткових гарантій захисту їхніх прав та інтересів [3, с. 18–19].

Право неповнолітнього підозрюваного на представництво у кримінальному процесі передбачено не лише державним законодавством, а й на міжнародному рівні. Так, відпові-

дно до «Мінімальних стандартних правил ООН, щодо відправлення правосуддя стосовно неповнолітніх» (ст. 7.1) основні процесуальні гарантії, такі, як право мати адвоката, право на присутність батьків або опікуна, повинні бути гарантовані на всіх етапах судового розгляду [4, с. 297].

Відповідно до ч. 1 ст. 488 КПК України, якщо підозрюваний є неповнолітнім, разом із ним до кримінального провадження залучається його законний представник. Як законні представники можуть бути залучені батьки (усиновлювачі), а в разі їхньої відсутності — опікуни чи піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі або члени сім'ї, а також представники органів опіки та піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній (ч. 2 ст. 44 КПК України) [5, с. 153].

Участь законного представника неповнолітнього підозрюваного на всіх стадіях кримінального провадження є обов'язковою, тому що дає змогу розкрити позитивні риси характеру дитини, специфіку її особистості та поведінки, встановити причини та умови, які сприяли вчиненню злочину, та інші характеристики неповнолітнього, які дають змогу слідчому, прокурору та суду налагодити психологічний контакт з підозрюваним.

У кримінальному процесі участь законного представника неповнолітнього підозрюваного, швидше за все, є психологічною підтримкою дитини. Однак виникнення конфлікту інтересів між дитиною та її представниками може нашкодити неповнолітньому під час кримінального процесу.

На думку Е. Б. Мельникової, під час допуску в процес законного представника неповнолітнього, слід пам'ятати про те, що інтереси неповнолітнього можуть не співпадати з інтересами його законного представника. І суть таких можливих протиріч не обов'язково в обставинах конкретної справи, а у двоякому правовому положенні законного представника. Адже фактично він захищає не лише інтереси неповнолітнього, а й свої власні. На ньому лежить відповідальність за поведінку підлітка, за умови його життя та виховання. Обмеження допуску законного представника в процес витікає саме з такого його специфічного статусу [6, с. 71].

Позиція Е. Б. Мельникової нам імпонує, оскільки під час розгляду кримінального провадження правова оцінка надається не лише діям неповнолітнього підозрюваного, а й діям і поведінці батьків чи опікунів, які мають вести нагляд за поведінкою своїх дітей та займатися їхнім вихованням, не допускаючи вчинення дітьми протиправних дій. Окрім цього, неабияке значення має те, що законний представник за незаконну поведінку свого підопічного може понести адміністративну відповідальність (ч. 4 ст. 184 КпАП України).

Слід вказати на негативні моменти участі законного представника неповнолітнього підозрюваного у кримінальному процесі. До таких моментів можна віднести страх неповнолітнього розказувати про обставини вчинення ним кримінального правопорушення у присутності батьків чи опікунів. Стосовно цього І. І. Артеменко звернула увагу на думку С. В. Матвєєва, який запропонував під час вирішення питання про участь законних представників у допиті неповнолітнього підозрюваного (обвинуваченого) враховувати два моменти: 1) почуття, які відчують неповнолітні до цих осіб; 2) можливість їхнього негативного впливу на неповнолітнього в процесі допиту [2, с. 84].

З поглядами С. В. Матвєєва ми згодні, адже не адекватна, не стримана чи не коректна реакція законних представників неповнолітнього підозрюваного на відверті та правдиві подробиці вчинення ним злочину, у тому числі побоювання дитини бути в подальшому покараним батьками, можуть стати поштовхом до відмови неповнолітнього від дачі будь-яких показань щодо суті провадження, що в разі ускладнює захист його прав. У такому випадку, можливо, вірним буде надати право неповнолітньому підозрюваному самостійно обирати собі законного представника із встановленого законом переліку. Не завжди з батьками або іншими особами, які опікуються неповнолітнім, вони мають дружні та довірливі стосунки. З нашої точки зору, у разі виховання дитини у спеціальних дитячих установах, мабуть, доцільним буде надати неповнолітньому підозрюваному право самостійно обрати

законного представника із числа викладачів або інших повнолітніх осіб, які працюють у закладі, із якими у нього склалися довірливі стосунки. З особою, яку було призначено представляти інтереси закладу та вихованців у правоохоронних органах, не завжди виходить знайти спільну мову з дитиною. Наприклад, неповнолітньому підозрюваному під час проведення слідчих дій буде комфортніше спілкуватися з викладачем тієї дисципліни, яка йому подобається та з якої він має успіхи в навчанні.

Ми вважаємо, що законним представником не обов'язково повинна бути особа, яку з підозрюваним пов'язують родинні стосунки, або представники спеціального виховного закладу, це може бути така особа, якій неповнолітній зможе повністю довіритися та не хвилюватися про те, що дорослий буде його карати та засуджувати. Законний представник повинен мати авторитет у неповнолітнього, а останній, у свою чергу, має бачити в дорослому підтримку і розуміння.

У разі встановлення інформації про те, що між неповнолітнім підозрюваним та його законним представником існує конфлікт інтересів, який може зашкодити неповнолітньому, необхідно обмежити участь законного представника у виконанні окремих процесуальних чи судових дій або усунути його від участі у кримінальному провадженні й залучити замість нього іншого (ч. 3 ст. 488 КПК України). У КПК України не прописано процедуру заміни законного представника, лише зазначено, що складається постанова. Наша позиція така, що заміна законного представника на іншого повинна відбуватися за правилами заміни захисника (адвоката), тобто за ініціативою та власним бажанням підозрюваного. Обов'язковою умовою заміни законного представника на іншого повинна стати письмова заява неповнолітнього підозрюваного у присутності адвоката, законного представника та особи, на яку його хочуть замінити. Така процедура заміни законного представника відкине всі можливі порушення прав і законних інтересів неповнолітнього підозрюваного. Пропонуємо внести доповнення до ч. 3 ст. 488 КПК України у такій редакції: «У випадках конфлікту між інтересами батьків, опікунів чи піклувальників та неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого, останній має право обрати або замінити законного представника на іншого, із числа повнолітніх родичів чи знайомих». Вважаємо доречним, щоб процедура заміни законного представника неповнолітнього на нового, відбувалася у присутності слідчого, неповнолітнього, його адвоката, представника органів опіки та піклування, законного представника та особи, на яку його хочуть замінити. Неповнолітній у присутності адвоката повинен надати обґрунтовану письмову заяву про бажання замінити законного представника. На нашу думку, право неповнолітнього обирати самостійно законного представника дасть упевненість дитині у повноцінній та всебічній підтримці дорослого під час кримінального провадження.

Іншою найважливішою процесуальною гарантією захисту прав неповнолітнього підозрюваного є обов'язкова участь захисника, що передбачена рядом міжнародно-правових актів. У «Пекінських правилах», що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх, конкретно визначено, що неповнолітній має право на адвоката.

«Конвенцією про права дитини» передбачено право неповнолітнього на одержання правової й іншої необхідної допомоги при підготовці та здійсненні свого захисту (п. ii ч. 2 ст. 40) [7, с. 51].

«Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод» (підп. с п. 3 ст. 6), у якій передбачено право кожного обвинуваченого у кримінальному провадженні захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або — за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника — одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя [8].

Нормативно-правовими актами України також передбачено участь захисника для захисту прав та інтересів неповнолітнього підозрюваного — Законом України «Про безоплатну правову допомогу» (ч. 7 ст. 14), КПК України (п. 1 ч. 2 ст. 52) тощо.

Адвокат бере участь у кримінальному провадженні відносно неповнолітнього підозрюваного з моменту повідомлення про підозру, що зумовлено необхідністю оперативного надання кваліфікованої юридичної допомоги підлітку.

Адвокат повинен надавати юридичну допомогу неповнолітньому підозрюваному, керуючись виключно законом, а не за власним переконанням, бути неупередженим. Основним завданням повинно бути спростування підозри чи обвинувачення, виявлення обставин, які пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність неповнолітнього підозрюваного.

Поділяємо думку М. О. Карпенка, який, спираючись на досвід психологів, зазначив, що у стресовій ситуації, якою для дітей є кримінальне провадження, у них загострюється тенденція до примітивних способів психологічного захисту, що проявляється в таких формах: реакція опозиції (бравада, демонстративний характер дій, висловлювань, який не є внутрішньо вмотивованим); реакція відмови (непідкорення вимогам); реакція ізоляції (прагнення уникнути негативних контактів); фрустрація у формі агресії чи уникнення спілкування [9, с. 397].

Важливим моментом є налагодження психологічного контакту адвоката з неповнолітнім, набуття авторитету у неповнолітнього, що дасть змогу захисникові не лише успішно захищати права неповнолітнього, але й виконувати профілактичні заходи, впливати на певні аспекти світогляду дитини та сприйняття оцінки наслідків учиненого діяння, що в подальшому може запобігти скоєнню неповнолітнім нових кримінальних правопорушень.

Цікавим видається вислів адвоката Я. О. Куц: «Основною ціллю захисника під час захисту прав та законних інтересів неповнолітніх має бути принцип Гіппократа — «не нашкодь» [10, с. 74]. Погоджуємося з даним висловом, адже він є актуальним і правильним відносно такої вразливої категорії учасників кримінального процесу, як неповнолітні підозрювані. Також зазначений вище автор вказує на те, що в частині захисту неповнолітніх захиснику необхідно знайти спільну мову не тільки із підзахисним, а ще з його батьками (опікунами), бо для останніх їхня дитина завжди «права», і в сенсі виправдання дій дитини схильні вчиняти як законні, так і незаконні дії [10, с. 74].

Однак попри всі позитивні моменти застосування норм, що забезпечують участь адвоката під час захисту прав неповнолітнього, ми не повинні відкидати випадки неналежного виконання адвокатом своїх обов'язків, які порушують адвокатську етику та права людини.

Редакцією інтернет-газети «Закон і Бізнес» було проведено опитування серед адвокатів стосовно того, які порушення правил адвокатської етики поширені в Україні. Так, з точки зору І. Гарнага, деякі адвокати отримують клієнтуру в кримінальних справах від органів досудового розслідування та узгоджують з ними «лінію захисту» прав клієнта, що є порушенням правил адвокатської етики [11, с. 1]. На погляд О. Жухевича, найчастіше порушуються принципи дотримання адвокатом норм чинного законодавства. Має місце недоброчесна поведінка всупереч інтересам клієнта, певні домовленості з органами слідства, прокуратури [11, с. 2]. М. Танчук зазначила, що в адвокатській професії розвелось багато шахраїв. У клієнтів беруть гроші, справою не займаються, не приходять на слідчі дії та на засідання. Зникають без поважних причин. Дослідниця вважає, що це також є значним порушенням. Найголовніше — говорити клієнту правду та нічого не обіцяти. Потрібно пояснювати клієнтові, що відбувається, яким положенням закону це відповідає, але не гарантувати результат, адже суд приймає рішення за власним переконанням, навіть якщо є неспростовні докази [11, с. 2].

Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ було проведено аналіз особливостей участі захисників та законних представників у справах про злочини, скоєні неповнолітніми особами. Даний аналіз викладений на сайті «Закон і бізнес», над яким, зокрема, працювали Н. Квасневська, Є. Чернушенко, А. Гридасова. Під час дослідження виявлено надзвичайно пасивну поведінку захисників у процесі досудово-

го слідства у справах щодо неповнолітніх (*аналіз проводився до вступу в законну дію КПК України 2012 р.* (наш курсив — О.Б.)). Їхня діяльність здебільшого зводиться до присутності під час вручення неповнолітньому постанови про притягнення як обвинуваченого, допиту, а також ознайомлення обвинуваченого з матеріалами закінченого досудового слідства. Трапляються випадки, коли захисники не реагують на дії слідчого, які формально не порушують вимог кримінально-процесуального законодавства, однак суперечать природі інституту захисту [12, с. 3].

На семінарі Ради адвокатів Київської області (15 квітня 2016 року) було виокремлено деякі приклади порушень адвокатської етики, за наслідком яких для адвоката наступає дисциплінарна відповідальність, а для його клієнта — значні порушення його прав. Висвітливо наступні порушення: 1) безпідставне затягування справи, щоб отримати більший гонорар; 2) диктовка підзахисному завідомо неправдивих показань; 3) будь-які висловлені назовні сумніви в достовірності інформації та документів, що надходять від клієнта; 4) затягування адвокатом справи, зрив судових засідань з вини адвоката, запізнення, нетактовні вислови; 5) незаконні угоди з обвинуваченням або судом; 6) пасивність адвоката в процесі; 7) гра на низьких почуттях (помсті або користі), спеціальне розпалення конфліктів [13].

Спираючись на власний досвід розслідування кримінальних проваджень, можна погодитись із деякими пунктами, що зазначені вище. Часто такі порушення здійснювалися адвокатами, які були надані державою, так би мовити «безкоштовними адвокатами».

Так, наприклад, вироком Довгинцівського районного суду м. Кривий Ріг за ч. 1 ст. 289 КК України було засуджено неповнолітнього К. та призначено йому покарання у виді обмеження волі строком на три роки. Відповідно до ст. 75 КК України від відбування покарання К. звільнено, якщо він протягом іспитового строку в два роки не вчинить нового злочину та виконає покладені на нього судом обов'язки відповідно до ст. 76 КК України [14].

На зазначений вирок прокурором було подано апеляційну скаргу в частині призначеного неповнолітньому К. покарання. Вироком Апеляційного суду Дніпропетровської області було зазначено, що згідно з вимогами ч. 3 ст. 61 КК України, покарання у вигляді обмеження волі не застосовується до неповнолітніх. Згідно п. 11 постанови Пленуму Верховного Суду України від 16.04.2004 № 5 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх», суд, відповідно ст. 98 КК України, може застосувати до неповнолітніх як основні покарання лише штраф, громадські та виправні роботи, арешт і позбавлення волі на певний строк, а як додаткові — штраф і позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Перелік видів покарань, визначений у ст. 98 КК України, є вичерпним, інші основні та додаткові покарання до неповнолітніх не застосовуються, навіть якщо на час розгляду справи судом вони досягли повноліття. Незважаючи на вимоги ч. 3 ст. 61 КК України та ст. 98 КК України, суд першої інстанції при визначенні покарання неповнолітньому К. призначив йому покарання у вигляді обмеження волі, яке в такому випадку не мав права застосувати. Тому, відповідно до вимог п. 2 ст. 413 КПК України, вирок суду не можна визнати законним, і він підлягає скасуванням в цій частині. Крім того, колегія суддів вважає слушним посилення в апеляційній скарзі прокурора на те, що судом першої інстанції неправильно застосовано закон України про кримінальну відповідальність. Відповідно до роз'яснень п. 9 Пленуму Верховного Суду України № 7 від 24.10.2003 року «Про практику призначення судами кримінального покарання», при звільненні особи від відбування покарання з випробуванням суди у резолютивній частині вироку мають посилатись на ст. 75 КК України, а щодо неповнолітньої особи — ще й на ст. 104 КК України, як на підстави для прийняття такого рішення. Разом з тим суд першої інстанції в резолютивній частині вироку, визначивши остаточну міру покарання, обґрунтовано застосовуючи до обвинуваченого ст. 75 КК України, не послався на ст. 104 КК України, як такого вимагають наведені роз'яснення. Апеляційну скаргу проку-

рора було задоволено. Вирок Довгинцівського районного суду м. Кривий Ріг Дніпропетровської області відносно неповнолітнього К. в частині призначення покарання — скасовано. Неповнолітнього К. визнано винним в інкримінованому йому злочині, та призначено покарання у вигляді 3 років позбавлення волі. У силу ст. ст. 75, 104 КК України звільнено від відбування покарання з випробуванням, і не приводити його до виконання, якщо він протягом двох років іспитового строку не вчинить нового злочину й виконає покладені на нього судом обов'язки [15].

По зазначеному вище випадку адвокат неповнолітнього К., до речі, був залучений «Центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги».

На наш погляд, адвокат, під винесення вироку судом першої інстанції, в обов'язковому порядку повинен був нагадати суду та наполягти застосувати до неповнолітнього не лише вимоги ст. 75, а й ст. 104 КК України. Однак він цього не зробив та навіть не оскаржив вирок суду першої інстанції. Якби апеляційну скаргу не подав прокурор, це могло б призвести до грубих порушень його прав та, відповідно, — до незаконного засудження неповнолітнього.

Варто звернути увагу на твердження директора Регіонального центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги у Закарпатській області В. Попадинця. Він зазначив, що адвокат безоплатний для особи, яка потребує захисту. Але аж ніяк не для держави, яка уклала з ним контракт і платить за це гонорар. І платить непогано. У середньому за супровід кримінальної справи адвокат отримує 1650 гривень (*сума зазначена на період 2015 року (наш курсив — О. Б.)*). Ця сума може бути і значно більшою, бо розмір оплати залежить від складності справи та від досягнутого захисником позитивного результату його роботи з клієнтом. Фінансове заохочення застосовується, наприклад, при винесенні виправдувального вироку, перекваліфікації злочину з більшої на меншу важкість, зменшення кількості епізодів тощо. Адвокату також доплачують, якщо їхні підзахисні мають інфекційні хвороби, і компенсують витрати на проїзд [16].

Однак ми вважаємо, що кошти, які адвокати отримують за участь у кримінальних справах за дорученням «Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги», не відповідають достатнім вимогам повноцінного фінансування життя та здійснення адвокатом своїх обов'язків, тому що часто у них виникають незаплановані витрати, пов'язані з наданням своїх послуг.

Враховуючи досліджувану нами категорію неповнолітніх підозрюваних, при наданні адвоката «Центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги» необхідно було б вирішити питання про оплату його роботи за окремим підвищеним тарифом. Категорія неповнолітніх підозрюваних вимагає від захисника не лише знань юриспруденції, а й дитячої психології. Також матеріальне стимулювання було б гарною мотивацією для виконання захисниками своїх обов'язків у провадженнях, де він здійснює захист за призначенням.

Захисники, із якими укладають угоди законні представники неповнолітнього підозрюваного, мають більш вигідне становище, ніж захисники, надані державою. Адже від самого початку адвокати, яких запрошують батьки, обговорюють свій гонорар, отримують передплату за свої послуги, що дає батькам надію на добросовісне виконання адвокатом своїх обов'язків із надання правової допомоги їх неповнолітнім дітям. На відміну від таких захисників, адвокати, які надаються державою, не завжди викликають довіру у законних представників, так як існує стереотип, що такі захисники є «не зацікавленими» та «знайомими» слідчих. Тому участь «безкоштовних» захисників викликає занепокоєність та відсутність віри у сумлінне виконання адвокатом обов'язків щодо захисту прав дитини.

Звертаючись до практичного досвіду розслідування кримінальних проваджень щодо неповнолітніх, можемо без перебільшення стверджувати, що зазначена категорія осіб та кримінальних проваджень є достатньо складною. Вона вимагає неабияких умінь та навичок, які дадуть змогу знайти підхід до неповнолітнього, що дозволить плідно співпрацювати з правоохоронними органами, при цьому не порушивши жодного права дитини, наданого їй міжнародним та державним законодавством.

Аналізуючи зазначене В. Попадинцем та вивчивши Закон України «Про безоплатну правову допомогу», можна зробити висновок про те, що в зазначеному Законі та «Центром

з надання безоплатної вторинної правової допомоги» не приділяється належної уваги захисту прав неповнолітніх, які потрапили у сферу кримінального судочинства.

Вважаємо, що «Центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги» доречно буде закріпити конкретних адвокатів за спеціальністю для захисту прав неповнолітніх підозрюваних, як це відбувається в органах слідства та суду. На наш погляд, це могло б покращити ефективність діяльності захисника під час захисту прав неповнолітніх. Адвокат, «закріплений» за захистом прав неповнолітніх, виконував би захист лише в провадженнях щодо осіб, які не досягли 18 років, вивчав би специфіку психології їхньої поведінки, знаходив би підхід до кожного підзахисного та ретельно застосовував би всі особливості кримінального процесуального законодавства.

Пропонуємо доповнити ч. 2 ст. 21 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» та ч. 1 ст. 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» у такій редакції: «Закріпити за окремими адвокатами спеціалізацію «ювенальний адвокат» для захисту прав осіб віком до 18 років, які вчинили кримінальне правопорушення». Таким же змістом доречно буде внести доповнення до ч. 1 ст. 45 та ч. 2 ст. 484 КПК України.

Переконані, що така норма дасть змогу адвокату більш ефективно та результативно виконувати свої професійні обов'язки щодо захисту прав неповнолітніх підозрюваних у кримінальному процесі. Необхідно буде зобов'язати ювенальних адвокатів пройти спеціалізоване навчання з методики роботи з неповнолітніми у кримінальному процесі та підвищувати зазначену спеціалізацію на конференціях, тренінгах та курсах підвищення кваліфікації.

Висновки. Проведеним дослідженням отримано наступні висновки.

1. Забезпечення права неповнолітнього підозрюваного на «подвійне» представництво та ефективне його використання є необхідним та важливим, оскільки його порушення може непоправно вплинути на рішення суду у справі, та відповідно, на долю неповнолітнього.

2. Проблемними питаннями представництва неповнолітнього підозрюваного є наступні: відсутність у КПК України регламентації належної процедури заміни законного представника неповнолітнього підозрюваного; відсутність спеціалізації у адвокатів щодо захисту неповнолітніх підозрюваних; недостатня державна оплата праці адвокатів, які безоплатно захищають неповнолітніх підозрюваних.

3. Для покращення законодавчого забезпечення прав неповнолітнього підозрюваного на представництво у кримінальному провадженні пропонуємо внести доповнення до ст. ст. 45, 484, 488 КПК України, ст. 21 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» та ст. 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Вважаємо, що перспективними напрямками розглянутої нами тематики буде дослідження проблемних питань щодо законного представництва неповнолітнього потерпілого у кримінальному провадженні та забезпечення права неповнолітнього свідка на правову допомогу.

Список використаних джерел

1. Конституція України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 14 квітня 2016 р.: (ОФІЦ. ТЕКСТ). К.: ПАЛИВОДА А.В., 2016. 64 с.
2. Артеменко І. І. Деякі аспекти залучення законного представника у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право.* 2015. Вип. 35 (1.3). С. 82–85. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2015_35\(1\)](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2015_35(1)) (станом на 14.02.2018).
3. Гідулянова Є. М. Окремі аспекти забезпечення прав неповнолітніх за новим кримінально-процесуальним законодавством України в контексті міжнародних стандартів. *Митна справа.* 2013. № 5 (1). С. 18–22. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ms_2013_5\(1\)_5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ms_2013_5(1)_5) (станом на 14.02.2018).
4. Міжнародно-правові акти у сфері ювенальної політики / Інститут законодавства Верховної Ради України, Представництво Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні. К.: ФО-П Буря О. Д., 2014. 712 с.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація та ін. Х. : Право, 2012. 768 с.
6. Мельникова Э. Б. Ювенальная юстиция. Проблемы уголовного права, уголовного процесса и криминологии. Москва : Издательство «Дело», 2001. 242 с.
7. Міжнародно-правові акти у сфері ювенальної політики / Інститут законодавства Верховної Ради України, Представництво Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні. К. : ФО-П Бура О. Д., 2014. 712 с.
8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
9. Карпенко М. О. Особливості кримінального провадження щодо неповнолітніх за кримінальним процесуальним кодексом України: прогресивний підхід чи старі проблеми? *Університетські наукові записки*. 2012. № 4 (44). С. 395–399. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2012_4_58.
10. Куц Я. О. Обмеження прав захисника під час захисту прав та законних інтересів неповнолітнього на стадії досудового розслідування. *Вісник Академії адвокатури України*. 2016. Т. 13, № 1. С. 74–76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2016_13_1_18.
11. Гарнага І. Етичне питання / І. Гарнага, О. Жухевич, М. Танчук // Закон і бізнес. 2016. № 25 (1271). С. 1–3 URL: http://zib.com.ua/ua/124278_yaki_porushennya_pravil_advokatskoi_etiki_poshireni_v_ukrain.html.
12. Квасневська Н. Дитяча злочинність / Н. Квасневська, Є. Чернушенко, А. Гридасова // Закон і бізнес. 2012. № 41 (1080). С. 1–13 URL: http://zib.com.ua/ua/12056-pravova_ohorona_osib_scho_ne_dosyagli_povnolittya_v_ukraini_.html (станом на 12.02.2018).
13. Національна асоціація адвокатів України. Рада адвокатів Київської області. Адвокати Київщини прослухали семінар з окремих питань відповідальності за порушення адвокатської етики URL: <http://radako.com.ua/news/advokati-kiyivshchini-prosluhali-seminar-z-okremih-pitan-vidpovidalnosti-za-porushennya>.
14. Вирок Довгинцівського районного суду м. Кривого Рогу. Справа №211/5574/14-к Провадження № 1 -кп/211/57/15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43252676>.
15. Вирок Апеляційного суду Дніпропетровської області. Справа № 211/5574/14-к. Номер провадження 11-кп/774/267/К/15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/44537327>.
16. Попадинець В. Безоплатна правова допомога: на старті — другий етап. Газета «Неділя». 2015 URL: <http://nedilya.net/2015/07/03/безоплатна-правова-допомога-на-старт/>.

Бабенко Ольга Георгиевна,
аспірант
(Донецкий юридический институт МВД Украины)

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВА НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНЕГО ПОДОЗРЕВАЕМОГО

В статье исследовано некоторые вопросы представительства несовершеннолетнего в уголовном процессе. Охарактеризовано представительство несовершеннолетнего подозреваемого в уголовном производстве. Определены проблемные вопросы представительства несовершеннолетнего подозреваемого в уголовном процессе. Предложено внести дополнения к статьям Уголовного процессуального кодекса Украины для улучшения законодательного обеспечения прав несовершеннолетнего подозреваемого на представительство в уголовном производстве.

Ключевые слова: несовершеннолетний подозреваемый, представительство, законный представитель, адвокат, защитник, права несовершеннолетнего, уголовное правонарушение, уголовное производство.

Babenko Olga Georgiivna,
aspyrant
(Donetsk Law Institute of MIA of Ukraine)

ABOUT SOME QUESTIONS OF AN UNDERAGE SUSPECT REPRESENTATION

The article examines questions of representation of an underage people in criminal trial. The psychological features of the underage personality are studied; the causes and conditions that contribute to the commission of criminal offenses among adolescents are analyzed. The study indicates the specifics of the criminal process during the investigation of crimes committed by underage people and additional guarantees for the protection of their rights and legitimate interests.

National and international legislation which regulates the rules of criminal proceedings in cases of underage people is analyzed. The focus is on the rights granted to an underage suspect during criminal proceedings. The circumstances of compulsory provision of a lawyer and legal representative to an underage person who has committed a criminal offense are considered. The problems of participation of a legal representative of an underage suspect in criminal proceedings are analyzed. It is concluded that the participation of the legal representative is psychological support for the child, therefore the choice of the person who will represent the rights and interests of the child in law enforcement agencies and the court must be granted to the underage suspect. The problematic issues of the participation of the underage suspect's lawyer during the protection of his rights are examined. Attention is given to the negative moments of the lawyer's participation in criminal cases of adolescents, especially where lawyers work for free. The sentences of the national courts in criminal proceedings against juveniles who have committed a criminal offense are analyzed. There have been cases of improper performance by lawyers of their professional obligations in juvenile suspects' rights protection. It is proposed to make additions to the Criminal Procedural Code of Ukraine that will significantly improve the provision of the rights to be protected to children who fall into the sphere of criminal justice.

Key words: *underage suspect, representation, legal representative, lawyer, defense counsel, minor rights, criminal offense, criminal proceedings.*

Надійшла до редколегії 22.03.2018